Дражана Пејовић,
адвокаткиња у Новом Саду и докторанткиња Центра за родне студије,
Асоцијација центара за интердисциплинарне и мултидисциплинарне
студије и истраживања (ACIMSI), Универзитет у Новом Саду

СЛОБОДА ОДЛУЧИВАЊА О РАЂАЊУ ДЕЦЕ У НАЦРТУ ГРАЂАНСКОГ ЗАКОНИКА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ*

САЖЕТАК: Неискорењени стереотип у српском патријархалном друштву да мушкарац одлучује о судбини и животу жене и данас се снажно рефлектује на свакодневни живот жена. Потврду постојаности и снаге овог стереотипа најбоље доказује предлог у Нацрту грађанског законика Републике Србије којим би, поред жене, и мушкарцу била зајемчена слобода одлучивања о рађању детета. Мада се измена важећег породичног законодавства образлаже и оправдава као усаглашавање породичног законодавства Републике Србије са ратификованим међународним конвенцијама, управо анализа одабраних ратификованих међународних конвенција и међународних докумената којима се јемче женска људска права у овом раду показале супротно. Уколико овај предлог буде усвојен, због погрешног тумачења међународних докумената, мушкарцу као „глави” породице у Србији даће се легитимно право да одлучује о телу, животу и будућности жене.

Кључне речи: слобода одлучивања о рађању детета, стереотип, међународни документи, породично законодавство, жена

* Рад примљен 19. 2. 2016. године.

УВОД

Уставна гаранција слободе одлучивања о рађању деце која претпоставља истинску слободу одлучивања може бити формулисана само као право жене да слободно одлучује о рађању.

М. Пајванчић, 2010, 87.

Породични закон Републике Србије¹ прописује да жена слободно одлучује о рађању (чл. 5. ст. 1). Још увек важеће законско решење својом формулацијом даје слободу искључиво жени да одлучује да ли ће родити дете или не. Устав Републике Србије² јемчи слободу одлучивања о рађању, на начин да свако има право да слободно одлучује о рађању деце (чл. 63. ст. 1). Оваква формулација може се окарактерисати као неодређена, када је потребно идентификовати субјекте којима се гарантује ова слобода. Важно је нагласити да је Устав Републике Србије донет само годину дана након Породичног закона у ком се наводи искључиво жена као субјект којем се гарантује слобода одлучивања о рађању. Нејасно је из ког разлога је у овако кратком временском периоду било потребно извршити измену субјекта слободе одлучивања о рађању, а која измена је само унела конфузију.³ Уједно се наводи да Република Србија подстиче родитеље да се одлуче на рађање деце и помаже им у том (чл. 63. ст. 2). Ова одредба јасно показује да држава подстиче пронаталну политику.

„Слобода одлучивања о рађању је једна од слобода која представља веома јасан индикатор статуса женских људских права у уставном систему и стварне спремности јавних власти (државе) да ова права гарантују у пуној мери и осигурају могућност њиховог коришћења и њихову ефективну заштиту.”⁴ Упркос томе што се ради о овако значајном женском људском праву, у Нацрту грађанског законика Републике Србије предложено је решење према коме ће жена, као и мушкарац, слободно одлучивати о рађању деце (чл. 2216)⁵.

¹ Породични закон Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011 – др. закон и 6/2015).

² Устав Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 98/2006).

³ Пајванчић, Маријана, *Коментар Устава Републике Србије*, Фондација „Конрад Аденауер”, Београд, 2009, 85.

⁴ Пајванчић, Маријана, *Уставни оквир равноправности полова*, Правни факултет у Новом Саду, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010, 86.

⁵ „Жена, као и мушкарац слободно одлучују о рађању деце“ (чл. 2216). Нацрт грађанског законика Републике Србије, доступно на: <http://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>, посећен 10. 12. 2015.

Да ли зато што су расправе о Преднацрту грађанског законика остале у уским правничким круговима који нису родно сензибилни те зато широј јавности ово предложено решење није познато, или зато што се на могућност усвајања наведеног решења не гледа озбиљно, о решењу које је као алтернативно било предложено у Преднацрту грађанског законика,⁶ а затим као коначно у Нацрту грађанског законика нису до сада вођене расправе.

У овом раду биће приказани и анализирани међународни документи који представљају базичне документе женских људских права и начин на који ови документи регулишу слободу одлучивања о рађању.

Циљ истраживања у овом раду је да се установи да ли предложено решење у Нацрту грађанског законика има упориште у ратификованим међународним конвенцијама и другим међународним документима којима се јемче женска људска права. Уједно представљањем података који одсликавају стварно стање и положај жене у брачним и породичним односима у Србији, жели се скренути пажња на последице које ово решење може произвести на животе жена у Србији.

ПРАВО НА СЛОБОДУ ОДЛУЧИВАЊА О РАЂАЊУ ДЕТЕТА У МЕЂУНАРОДНИМ ДОКУМЕНТИМА

1.1. КОНВЕНЦИЈА О ЕЛИМИНИСАЊУ СВИХ ОБЛИКА ДИСКРИМИНАЦИЈЕ ЖЕНА

Конвенцију о елиминисању свих облика дискриминације жена Република Србија је ратификовала 1981. године.⁷ У преамбули Конвенције наводи се и да поред постојећих међународних докумената „и даље постоји широка дискриминација жена”. У преамбули се такође наглашава „да је потребно изменити традиционалну улогу мушкарца и жене у друштву како би се остварила потпуна равноправност мушкараца и жена”.

Одредбама које се односе на брак и породичне односе (чл. 16) у Конвенцији, жени и мушкарцу обезбеђују се једнака права да слободно и

⁶ У једној од верзија Преднацрта грађанског законика Републике Србије, сада коначно решење, којим се и мушкарцу јемчи слобода одлучивања о рађању било је наведено као алтернатива тренутно важећем решењу према коме жена има слободу одлучивања о рађању детета. У последњој верзији Преднацрта грађанског законика решењу којим се и мушкарцу јемчи слобода одлучивања о рађању алтернатива је била брисање тог члана.

⁷ Закон о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена (*Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 11/81).

одговорно одлучују о планирању породице (чл. 16. ст. 1. т. е)⁸. Међутим, примена овог члана показала је недостатке зајемчене једнакости поводом питања слободног и одговорног одлучивања о планирању породице, који су се негативно одразили управо на жене. Из наведеног разлога, Комитет за елиминацију дискриминације жена донео је општу препоруку у вези са наведеним чланом Конвенције.

У Изводима из општих препорука Комитета за елиминацију дискриминације жена,⁹ општа препорука бр. 21. односи се на Једнакост у браку и родбинским везама. Коментар на чл. 16. ст. 1. т. е) Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена говори да је на основу неких извештаја откривено да постоје случајеви присиле који имају озбиљне последице по жене, као што су присилне трудноће, абортуси или стерилизације. Због тога се овом препоруком наводи да је пожељно да жена одлуку о томе да ли ће имати деце или не доноси уз консултовање са брачним другом или партнером, али да не сме да буде ограничена од стране супруга, родитеља, партнера или владе. Ова препорука јасно показује да слобода одлучивања о рађању детета припада жени јер у супротном постоји атак на женско тело, односно физички интегритет жене. Крајња одлука о рађању мора бити на жени јер само на тај начин њој се даје слобода да одлучује о свом телу.

⁸ Члан 16:

1. Државе чланице предузимају све одговарајуће мере ради отклањања дискриминације жена у свим питањима која се односе на брак и породичне односе, а посебно обезбеђују, на основу равноправности мушкараца и жена: (а) једнако право на склапање брака; (б) једнако право на слободан избор брачног друга и склапање брака само по слободној вољи и уз потпуну сагласност; (ц) једнака права и одговорности у браку и приликом развода; (д) једнака родитељска права и обавезе у односу на децу, без обзира на брачни статус. У свим овим случајевима интереси деце морају бити на првом месту; (е) једнака права да слободно и одговорно одлучују о планирању породице, као и да имају приступ информацијама, образовању и средствима која ће им омогућити да се користе овим правима; (ф) једнака права и одговорности у погледу старатељства, туторства, управљања имовином и усвајања деце или сличних институција ако постоје у националном законодавству. У свим случајевима интереси деце морају бити на првом месту; (г) једнака лична права мужа и жене, укључујући право на избор породичног имена, професије и занимања; (х) једнака права оба брачна друга у погледу власништва над имовином, односно стицања, управљања, уживања и отуђивања имовине, без обзира на то да ли се ово обавља бесплатно или за знатну материјалну награду.

2. Веридба и ступање детета у брак не може имати никаквих правних последица а предузеће се све потребне мере, укључујући законодавне, ради утврђивања минималних година живота за склапање брака, као и увођење обавезе да се брак склопи у званичном матичном уреду.”

⁹ Уједињене нације, Оцењивање положаја жена, Упутство за писање извештаја према Конвенцији о елиминацији свих облика дискриминације жена, допуњено и преведено од стране Канцеларије високог комесара за људска права, Мисије у Србији и Црној Гори, 2003, 70.

1.2. КОНВЕНЦИЈА САВЕТА ЕВРОПЕ О СПРЕЧАВАЊУ И БОРБИ ПРОТИВ НАСИЉА НАД ЖЕНАМА У ПОРОДИЦИ

У Конвенцији Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама у породици,¹⁰ коју је Република Србија ратификовала 2013. године,¹¹ дефинише се појам „насиље над женама”. У овој дефиницији се наводи да насиље над женама „означава кршење људских права и облик дискриминације над женама и представља сва дела родно заснованог насиља која доводе до или могу да доведу до: физичке, сексуалне, психичке, односно, финансијске повреде или патње за жене, обухватајући и претње таквим делима, принуду или произвољно лишавање слободе, било у јавности или у приватном животу” (чл. 3. ст. 1. т. а). Конвенција садржи дефиницију родно заснованог насиља над женама, које се дефинише као насиље које је „усмерено против жене зато што је жена, односно оно које несразмерно погађа жене” (чл. 3. ст. 1. т. а).

Овом конвенцијом државе се обавезују да инкриминишу абортус жене без њеног претходног и информативног пристанка и операције у сврху или уз исход онемогућавања природне репродукције код жене без њеног информативног пристанка или разумевања процедуре (чл. 39).

Омогућити и мушкарцу да одлучује о слободи рађања детета може се подвести под дефиницију насиља над женама дату у овој конвенцији, јер би усвајање предложеног решења у Нацрту грађанског законика Републике Србије несумњиво проузроковало физичку и психичку патњу за жене. У преамбули Конвенције истиче се да је „постизање *de iure* и *de facto* једнакости између жена и мушкараца кључни елемент у превенцији насиља над женама”. Насупрот овом ставу из Конвенције, усвајањем предлога из Нацрта грађанског законика, Србија би под наводним принципом једнакости жене и мушкараца озаконила неједнакост и подржала насиље над женама.

1.3. ПЕКИНШКА ДЕКЛАРАЦИЈА

На Четвртој светској конференцији о женама у Пекингу у септембру 1995. године донета је Пекиншка декларација.¹² У Декларацији се констатује да, иако је положај жена побољшан, још увек постоји неједнакост из-

¹⁰ Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици донета је 11. 5. 2011. у Истанбулу. Често се употребљава назив Истанбулска конвенција као скраћени назив који је добила по месту доношења.

¹¹ Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (*Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2013).

¹² Међународни и домаћи правни оквир женских људских права и родне равноправности, доступно на: <http://www.zicni.org.rs/documents/međunarodni%20standardi.pdf>, посећен 25. 10. 2015.

међу мушкараца и жена али и велике препреке (т. 5). Владе држава изражавају увереност да „су изричито признање и потврда права свих жена да владају свим аспектима свога здравља, посебно својом сопственом плодношћу, од основне важности за јачање њихове улоге у друштву” (т. 17). Из ове одредбе се закључује да се Пекиншком декларацијом изричито признаје право искључиво жени да сама одлучи да ли ће имати децу или не. Такође, наглашава се да је ово право од основне важности за јачање улоге жена у друштву. У овој Декларацији је препознато колико је неопходно да жене саме владају својом плодношћу и колико то право суштиниски утиче на њихов живот и на њихов свеукупни положај у друштву.

ПОЛОЖАЈ ЖЕНА У БРАЧНИМ И ПОРОДИЧНИМ ОДНОСИМА У СРБИЈИ

Алармантан је податак да су у Србији самохрани родитељи у 80% случајева управо жене.¹³ Ова статистика недвосмислено говори у прилог да жене носе највећи терет родитељства, што додатно оспорава основност промене важећег законског решења. Посебно је забрињавајуће што се и судови и центри за социјални рад воде традиционалном друштвеном предрасудом да првенствено жена треба да брине о детету, јер се након престанка заједнице живота родитеља дете најчешће поверава мајци.¹⁴ У оваквим случајевима, други родитељ, односно отац детета, према Породичном закону Републике Србије има право и дужност да издржава дете, да са дететом одржава личне односе и да о питањима која утичу на живот детета одлучује заједнички и споразумно са мајком детета (чл. 78). У стварном животу, одлука о поверавању детета мајци доприноси да жену након редовног радног времена, код куће чекају свакодневне, многобројне обавезе везане за чување, васпитање и образовање детета.

Чињеницу да у Србији још увек влада дубоко укорењен стереотип да је живот жене у рукама мушкарца показује податак да је у 2014. години у породично-партнерском контексту убијено двадесет седам жена.¹⁵ Од 1. јанура до 24. новембра 2015. године у породичном насиљу убијене

¹³ Податак је резултат истраживања ИПСОС Стратедик маркетинга, који је објављен на Конференцији о положају жена у 2014. години. Доступно на: <http://www.naslovi.net/2014-09-25/euractiv/u-srbiji-su-samohrani-roditelji-ma-hom-majke/11764332>, посећен 10. 11. 2015.

¹⁴ Петрушић, Невена, *Права жене у породици*, у: Петрушић, Невена (ур.); Константиновић Вилић, Слободанка (ур.); Жунић, Наталија (ур.), *Правне студије рода*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2007, 171.

¹⁵ Све убијене жене су познавале учиниоца, а од тога једанаест жена убио је супруг, пет је убио бивши супруг, пет партнер, три син. Једну жену убио је ванбрачни супруг, једну брат и једну бивши партнер. Педесет особа остало је без мајке, од тога двадесет шесторо су

су тридесет две жене!¹⁶ Ова статистика најбоље одсликава прави положај жене у партнерским и породичним односима у Србији, односно увреженост свести да је судбина жене у рукама мушкарца. Број убијених жена у породичном насиљу, који је у порасту, говори колико је у питању непромишљен предлог да се мења важеће законско решење које је у складу са достигнутим нивоом женских људских права. Исто тако, ова бројка озбиљно побија образложење да је део Нацрта грађанског законика који регулише породичне односе базиран на важећем Породичном закону чије су одредбе новелиране, између осталог, у складу за захтевима савременог живота, као и достигнутог степена друштвеног развоја.¹⁷

ЗАКЉУЧАК

Анализа ратификованих међународних конвенција и декларација које представљају темељ женских људских права, показује да изричито или посредно ови међународни документи право на слободу одлучивања о рађању детета сматрају искључивим правом жене. Предложено решење у Нацрту грађанског законика Републике Србије говори да чланови/чланице Комисије за израду Грађанског законика Републике Србије превасходно игноришу присутне патријархалне односе и стварни потчињени положај жене у брачним и породичним односима у Србији, али и међународне документе који гарантују женска људска права.

Ако се циљ предлагања оваквог решења покушава оправдати равноправношћу, овде нема ни речи о равноправности, него, напротив, о укидању права жене и то једног од елементарних женских људских права. Правдање овог предлога равноправношћу јесте правно насиље над женама, а дати право мушкарцу да одлучује о телу жене јесте и облик физичког насиља јер се присилном трудноћом угрожава њен физички интегритет. Такође, евидентно је да пример случаја када жена има право да одлучује о телу мушкарца у важећем законодавству не постоји. Осим о телу жене, мушкарцу се овде даје право да одлучује о судбини, односно о будућно-

малолетна деца. Фемицид у Србији 2014. година. Доступно на: http://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID-Saopstenje_z_a_2014_godinu.pdf, посећен 10. 11. 2015.

¹⁶ Све убијене жене су познавале учиниоца, а од тога тринаест жена убио је супруг, четири је убио син, три жене убио је бивши партнер. Две жене убио је бивши супруг, две ванбрачни супруг и две даљи рођак. Једну жену убио је партнер, једну зет, једну пријатељ (отац ћеркиног мужа), једну свекар, једну брат и једну унук. Фемицид у Србији 1. јануар – 24. новембар 2015. године. Доступно на: <http://www.sigurnakuca.net/vesti.774.html>, посећен 11. 12. 2015.

¹⁷ Види: <http://www.mpravde.gov.rs/vest/11120/gradjanski-zakonik-stvarno-pravo-i-porodicni-odnosi-.php>, посећен 1. 12. 2015.

сти жене. У српском друштву које важи за изразито патријархално на овај начин мушкарцу би се дала правно легитимна могућност да жену врати у традиционалну улогу мајке. Иако се сматра да су жене коначно постале равноправне са мушкарцима, када су у питању породични односи, „организација свакодневног живота и старање о деци ‘у опису’ су ‘женских’ активности и данас”.¹⁸ Како право о одлучивању о рађању деце повлачи за собом и питање о праву на абортус, законским предлогом покушава се извршити атак на женска репродуктивна права којим се жене покушавају вратити под власт мушкарца. „Закони који у неким државама стају на пут женама да искористе право на абортус, враћају жене у њихове традиционално дефинисане улоге мајки и дадиља, и на тај их начин дефинишу само преко њихових репродуктивних способности.”¹⁹

Приликом израде законских решења која се односе на оваква, за жене изузетно важна, али исто тако осетљива питања, потребно је укључити родно сензибилисане стручњаке/иње како се новим решењима не би сужавала постојећа права и слободе жене и задирало у њихову приватну сферу.

Уколико би се усвојило решење предложено у Нацрту грађанског законика, нејасно је који орган би одлучивао у случају да не постоји сагласност о рађању детета између мушкарца и жене, посебно треба имати у виду да је овде време од изузетне важности јер после одређеног периода жена трудноћу не може да прекине. Нејасно је који орган и каквом одлуком може жену присилити да одржи трудноћу и каква је будућност жене и детета које она против своје одлуке мора да роди. Поставља се питање шта ће бити у ситуацији када жена жели да роди дете а мушкарац не жели, ко ће поднети захтев за прекид трудноће, ко ће натерати жену која жели да роди дете да прекине трудноћу. Према Закону о прекиду трудноће у здравственим установама²⁰ прекид трудноће се може извршити само на захтев трудне жене (чл. 2). Можда оваква ситуација најбоље показује бесмисленост предложеног решења и какве дугорочне и штетне последице оно може да произведе у животу жена уколико буде усвојено.

Постојеће законско решење је недопустиво заменити јер женина слобода да одлучује о рађању детета не сме бити на било који начин ограничена било од стране мушкарца, било од неког државног органа или институције.

¹⁸ Петрушић, Невена, *Права жене у породици*, у: Петрушић, Невена (ур.); Константиновић Вилић, Слободанка (ур.); Жунић, Наталија (ур.), *Правне студије рода*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2007, 171.

¹⁹ Лежајић, Милица, *Абортус – од ђачићевог воска до савремених метода*, у: Захаријевић, Адриана (ур.), *Неко је рекао феминизам*, Heinrich Böll Stiftung, Регионална канцеларија за Југоисточну Европу, Београд, 2012, 79.

²⁰ Закон о прекиду трудноће у здравственим установама (*Службени гласник РС*, бр. 16/95 и 101/2005 – др. закон).

ЛИТЕРАТУРА

- Фемицид у Србији 1. јануар – 24. новембар 2015. године, Доступно на: <http://www.sigurnakuca.net/vesti.774.html>, посећен 11. 12. 2015.
- Фемицид у Србији 2014. година, http://www.zeneprotivnasilja.net/images/pdf/FEMICID-Saopstenje_za_2014_godinu.pdf, посећен 10. 11. 2015.
- Лежајић, Милица, *Абортус – од ђчилињеџ воска до савремених метода*, у: Захаријевић, Адриана (ур.), *Неко је рекао феминизам*, Heinrich Böll Stiftung, Регионална канцеларија за Југоисточну Европу, Београд, 2012, 76–84.
- Међународни и домаћи правни оквир женских људских права и родне равноправности, <http://www.zicni.org.rs/documents/medunarodni%20standardi.pdf>, посећен 25. 10. 2015.
- Нацрт Грађанског законика Републике Србије, <http://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>
- Пајванчић, Маријана, *Коментар Устава Републике Србије*, Фондација „Конрад Аденауер”, Београд, 2009.
- Пајванчић, Маријана, *Уставни оквир равноправности полова*, Правни факултет у Новом Саду, Центар за издавачку делатност, Нови Сад, 2010.
- Петрушић, Невена, *Права жене у породици*, у: Петрушић, Невена (ур.); Константиновић Вилић, Слободанка (ур.); Жунић, Наталија (ур.), *Правне ситуације рода*, Правни факултет Универзитета у Нишу, Ниш, 2007.
- Породични закон (*Службени гласник РС*, бр. 18/2005, 72/2011. – др. закон и 6/2015).
- Преднацрт Грађанског законика Републике Србије, <http://www.mpravde.gov.rs/vesti/11120/gradanski-zakonik-stvarno-pravo-i-porodicni-odnosi-.php>.
- Устав Републике Србије (*Службени гласник РС*, бр. 98/2006).
- Закон о потврђивању Конвенције Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици (*Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 12/2013).
- Закон о прекиду трудноће у здравственим установама (*Службени гласник РС*, бр. 16/95 и 101/2005. – др. закон).
- Закон о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена (*Службени гласник РС – Међународни уговори*, бр. 11/81).
- Бета (2014) У Србији су самохрани родитељи махом мајке, <http://www.naslovi.net/2014-09-25/euractiv/u-srbiji-su-samohrani-roditelji-mahom-majke/11764332>, посећен 10. 11. 2015.

FREEDOM OF DECISION ON THE BIRTH OF A CHILD IN THE DRAFT CIVIL CODE OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Dragana Pejović, Attorney at law, Novi Sad and Ph.D. student at Centre for Gender Studies,
Association of Centres for Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies and Research
(ACIMSI), University of Novi Sad, Republic of Serbia

S u m m a r y

Having the man deciding on the destiny and life of the woman represents a remaining stereotype in the Serbian patriarchal society which still reflects itself strongly onto the day-to-day life of women. Confirmation of stability and strength of these stereotypes is well demonstrated in the proposal in the draft Civil Code of the Republic of Serbia, which would guarantee man, in addition to woman, to make decision about giving a birth of a child. While the amendment of the existing law is supported and justified as the need for harmonization of family law legislation with ratified international conventions, the present article shall prove the contrary through the analysis of selected international conventions and other international documents that guarantee women's rights. In case the Draft is adopted, the man – as head of family in Serbia – will be vested with the legitimate right to decide on the body, life and future of the woman due to the wrong interpretation of international documents.

Keywords: freedom to decide on the birth of a child, stereotypes, international documents, family law, woman